

Klarspråk och lättläst – hur klart är det egentligen?

Marja Kivilehto

Syftet med denna artikel är att belysa hur klarspråk och lättläst diskuteras i två populärvetenskapliga tidskrifter: den sverigesvenska tidskriften Språktidningen och den finlandssvenska tidskriften Språkbruk. Avsikten är att se om man definierar begreppen på samma sätt i tidskrifterna som man gör i myndigheternas föreskrifter och termbanker.

Bakgrund

Klarspråk och *lättläst* har funnits länge i Sverige. Klarspråk blev känt och fick spridning när språklagen kom 2009 och lättläst som benämning har funnits i över femtio år (Hansson 2020 s. 7; Bohman 2021 s. 527). Trots att orden funnits länge råder det fortfarande oenighet om vad de står för. På engelska talar man om *Easy Language*, *easy-to-read language* och *easy-to-understand language* för att nämna några motsvarigheter (se t.ex. Lindholm & Vanhatalo 2021, s. 17). Utöver innebörden kan man fråga sig om *klarspråk* och *lättläst* är lämpliga ord för att beskriva vad de betyder. Klarspråk kan syfta även på det talade språket, medan lättläst leder tankarna till det skrivna språket.

För att öka förståelsen av begreppen klarspråk och lättläst redogör jag i denna artikel för hur de används i den sverigesvenska tidskriften Språktidningen och den finlandssvenska tidskriften Språkbruk. Syftet är för det första att jämföra hur begreppen presenteras i myndigheternas föreskrifter och termbanker med hur de presenteras i tidskrifterna, och för det andra att se om det finns skillnader mellan tidskrifterna i hur de framställer begreppen. Motivet att välja Språktidningen och Språkbruk är att båda handlar om språk men utkommer på olika sidor av Finska viken, den ena i Sverige och den andra i Finland. Antagandet är att det kan finnas skillnader som åtminstone delvis hänger samman med olikheter i ländernas språkvårdsarbete (Fremer 2022). Svenskan i Finland påverkas som bekant av finskan, vilket också språkvården måste beakta.

Av intresse är vilka betydelser orden klarspråk och lättläst i fråga får. Jag går alltså inte djupt in på den forskning som bedrivits om klarspråk respektive lättläst i Sverige och i Finland, vilket i och för sig kunde vara värdefullt med tanke på användningen av begreppen. Den som är intresserad av tidigare forskning

kan vända sig till följande studier: Nord (2017), Suominen (2019), Nordenstam och Olin-Scheller (2020) samt Leskelä (2022). Arle och Frondén (2022) ger en forskningsöversikt över lättläst.

Ord och begrepp får olika betydelser beroende på perspektivet som anläggs på dem. I denna artikel är perspektivet på deltagare (sändare och mottagare) och språkbruket i olika kommunikationssituationer.

Klarspråk och lättläst i myndigheternas föreskrifter och termbanker

Sedan Europeiska unionen fick ett tillgänglighetsdirektiv (2019/882) har diskussionen om olika medborgargrupperns rätt till tillgänglig information intensifierats. Förutom tillgänglighetsdirektivet finns det även andra texter som reglerar språklig tillgänglighet i det offentliga. Sverige har sin språklag och Finland sin förvaltningslag. Båda länderna har även kompletterande texter till lagarna. Sverige har "Språkrådets uttolkning av språklagen" (2010) och Finland har "Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2021". Dessa fyra texter ger uttryck för hur det offentliga språket ska vara och är exempel på vad jag menar med myndigheternas föreskrifter.

I Sverige konstateras i språklagen 11 § att det offentliga språket ska vara vårdat, enkelt och begripligt (SFS 2009:600). I "Språkrådets uttolkning av språklagen" (2010) hänvisas till denna paragraf (11 §) och tydliggörs vad som menas med vårdat, enkelt och begripligt språk. Med *vårdat språk* avses att språket ska följa den officiella språkvårdens rekommendationer och med *enkelt* att både orden och grammatiken ska kunna förstås. *Begripligt* innebär att språket ska vara anpassat efter mottagaren, och att även den grafiska utformningen ska vara enkel och tydlig. Vidare står det att man i offentlig verksamhet i möjligaste mån ska ta hänsyn till särskilda kommunikativa behov hos olika grupper, och då nämns till exempel personer med annat modersmål än svenska och personer med funktionsnedsättning (Språkrådet 2010, s. 7.)

I Finland sägs det i förvaltningslagen 9 § att myndigheter ska använda ett språk som är sakligt, klart och begripligt (förvL 2003/434). *Lättläst* tas inte upp i lagen, men *lättläst språk* (*lätt språk*) nämns i "Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2021", liksom *klarspråk* (RB 2021:89, s. 31). I regeringens berättelse markeras å ena sidan skillnaden mellan dessa två uttryck: *lättläst språk* är avsett för en målgrupp som har svårt att förstå allmänspråk, medan *klarspråk* gäller myndighetstexter utan någon specifik målgrupp. Å andra sidan konstateras att ett tydligt myndighetsspråk underlättar kommunikation och att användningen av lättläst språk kan anses uppfylla

de krav som gäller förvaltningslagens innehåll om ett tydligt myndighetsspråk (RB 2021:89, s. 31).

Definitioner av klarspråk och lättläst i språklagen, ”Språkrådets uttolkning av språklagen”, förvaltningslagen och ”Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagen 2021”, ligger i linje med definitioner i termbanker. Enligt Rikstermbanken är klarspråk ’språk som dels är tydligt, dels är begripligt för de avsedda mottagarna’. Vidare specificeras vad som menas med *tydligt* respektive *begripligt språk*. *Tydligt språk* är motsatsen till komplicerat språk och oberoende av mottagaren, medan *begripligt språk* är anpassat efter mottagarna. Lättläst å sin sida karakteriseras som ’text som är anpassad för personer med bristande läsförmåga’ (Rikstermbanken 2023, s.v. *klarspråk* och *lättläst*).

Den finländska termbanken Teka definierar lättläst som språk vars innehåll, ordförråd och struktur är enklare än standardspråkets. Vidare specificeras att lättläst tar fasta på det väsentliga, använder sig av ett välbekant ordförråd, består av korta meningar och rak ordföljd och undviker långa och svåra ord och meningsstrukturer. Ytterligare står det att lättläst har använts i Finland sedan 1980-talet, och att lättläst länge har betraktats som skrivet men att också talat lättläst har börjat studeras och utvecklas (Teka-termbank 2023, s.v. *klarspråk* och *lättläst*).

Sammantaget ger översikten ovan upphov till följande slutsatser. Både myndigheternas föreskrifter och termdefinitioner beskriver vad klarspråk och lättläst är. Var gränsen mellan klarspråk och lättläst går är dock något svårt att få fram. En annan slutsats är att sändare och mottagare inte specificeras i definitioner av begreppen klarspråk och lättläst.

Material och metod

För att nyansera bilden av vad klarspråk och lättläst innebär och hur olika aktörer ser på dem, samlade jag in ett antal webbtexter under oktober 2021 i Språktidningen och Språkbruk. Kriterierna för valet av texterna var att a) de hittades med något av sökorden ”klarspråk” och ”lättläst”, b) handlade om ämnet och c) innehöll mer än 100 ord. Texterna hade kategoriserats i tidskrifterna som Språkbloggar, Artiklar, Krönikor och Noterat. För studien sorterade jag materialet enligt tidskriften, typen av text och skribenten. Skribenterna är språkexperter inom olika områden, vilket framgår av korta presentationer som då och då har lagts till efter själva texten. Bland skribenterna finns språkvårdare, ordförande för språknämnden, forskare och redaktörer.

I tabellen och i exemplen hänvisar jag till materialet med följande beteckningar: Spt=Språktidningen, Spb=Språkvård, S=språkblogg, A=artikel, K=krönika och N=noterat. Till skribenterna hänvisar jag med deras initialer

och tidskrifterna är numrerade 1–7. Tabell 1 ger en översikt över texterna i materialet.

Ämne	Språktidningen (Spt)	Språkbruk (Spb)
Klarspråk	Debatt: Språklagen berikar svenskan 2011-11-01 (Spt1-S-AA); En domstol som nästan talar klarspråk 2012-10-17 (Spt2-S-AS); Så funkar klarspråk i Boden 2013-08-30 (Spt3-S-AS); Därför satsar Torsby på klarspråk 2013-06-19 (Spt4-S-AS)	Gott språk är klart språk 1/2007 (Spb1-A-SV); Kommuner vill tala klarspråk 4/2010 (Spb2-N-ES); Kampanj för klarspråk – också på svenska 1/2015 (Spb3-A-ES)
Klarspråk och lättläst	Inte klart vad som är lätt 2012-08-07 (Spt5-A-HSR)	-
Lättläst	Säg allt med 65 ord 2019-06-11 (Spt6-A-SA) "Som journalist har du en röst" 2020-02-09 (Spt7-A-ME);	LL = Lättläst 4/2002 (Spb5-A-MÖ); Läsombud hjälper med läsningen 3/2013 (Spb6-A-CL); En bro till standardspråket 4/2016 (Spb7-K-MÖ)
Totalt	7	6

Tabell 1. Översikt över materialet i Språktidningen och Språkbruk.

Som framgår av tabellen omfattar materialet sju artiklar (3/Språktidningen; 4/Språkbruk), fyra språkbloggar (4/Språktidningen), en krönika (1/Språkbruk) och en text med markeringen noterat (1/Språkbruk). "Klarspråk" förekommer som ämne sju gånger, "klarspråk och lättläst" en gång och "lättläst" fem gånger.

Min metod gick ut på att jag analyserade meningar där orden klarspråk och lättläst förekommer. För grupperingen av materialet använde jag kategorierna "sändare", "mottagare" och "språkbruk". Med andra ord utgick jag från de faktorer som enligt Lindholm & Vanhatalo (2021, s. 19–20) påverkar användningen av klarspråk och lättläst. Jag skapade egna kriterier för kategorierna eftersom Lindholm & Vanhatalo (2021) inte hade några definitioner för sändare, mottagare och språkbruk.

Under "sändare" förde jag in meningar som direkt eller indirekt säger något om den som producerar klarspråk eller lättläst. Med "mottagare" avses de personer som tar emot och berörs av kommunikation på klarspråk eller lättläst. Mottagaren kan utpekats direkt eller indirekt. Följande exempel belyser mina val:

Att en domstol ska skriva klarspråk i texter som vänder sig till allmänheten kan tyckas självklart. [...] Äldre jurister har ofta betydligt lättare

för att skriva klarspråk. Det betyder förstås inte att de glömt bort sin juristsvenska, utan bara att de lärt sig när den bör och inte bör användas. (Spt1-S-AA)

Sändare är i detta fall de som producerar information vid domstolar, det vill säga jurister, och mottagare är allmänheten.

Följande exempel belyser vad jag menar med språkbruk:

Ett annat kännetecken för klarspråk är att det ska vara precist. Uppfattningen om vad som är precist kan emellertid variera så, att det som är precist för fackfolk nödvändigtvis inte är precist för allmänheten, eller tvärtom. (Spb1-A-SV)

I exemplet ovan beskrivs hur språket ska vara för att kunna uppfylla kriteriet för klarspråk. Med andra ord har jag som språkbruk analyserat sådant som mer eller mindre direkt ger anvisningar om hur man ska skriva eller tala för att det ska bli klarspråk.

Nedan exemplifierar jag hur klarspråk och lättläst förekommer i tidskrifterna. Jag inleder med klarspråk och går sedan över till lättläst. Markeringen [...] innebär att en eller flera meningar har uteslutits ur exemplet.

Klarspråk: sändare, mottagare, språkbruk

Som framgår ovan kopplas klarspråk ihop med det offentliga, och då kan man tänka sig att det är statliga myndigheter som ansvarar för att språket är klart. Bilden nyanseras något av diskussionerna i Språktidningen. Förutom statliga myndigheter är det kommuner och landsting som arbetar med klarspråk (Spt5-A-HSR). Därtill nämns i artikeln i Språktidningen att språkkonsulter använder klarspråk. Artikelförfattaren skriver: "Klarspråk är ett centralt inslag i de språkkonsultutbildningar som finns på svenska universitet" och "Språkkonsulterna anlitas av både myndigheter och företag" (Spt5-A-HSR). I artikeln hänvisas till den debatt som pågått mellan språkkonsulter och representanter för Centrum för lättläst om hur *lätta* de lättlästa texterna egentligen är.

I Språkbruk hänvisar författaren till en dansk kommunikationschef som betonar vikten av utbildning "eftersom skribenterna måste lära sig skriva på ett nytt sätt. Klarspråk kräver alltså professionell personal" (Spb-1-A-SV). Vikten av utbildning och professionalitet kommer också fram i en annan text i Språkbruk där författaren redogör för kommunernas klarspråksarbete i Finland. Kommunerna har bildat "lokala projektgrupper som tillsammans med språkexperter ska diskutera klarspråk och omarbete och modernisera ett antal centrala texter"

(Spb2-N-ES). Citaten kan tolkas så att de som skriver offentliga texter inte nödvändigtvis har den expertis som behövs, utan behöver vidare utbildning.

Som tidigare sagts består mottagargruppen av klarspråk av alla de som tar del av offentliga texter. I en annan artikel i Språktidningen görs gruppen explicit genom att säga: ”Alla har rätt att förstå innehållet i utskick från myndigheterna. Ja, i allt offentligt språk” (Spt1-S-AA). Skribenten fortsätter med att: ”Språklagen slår fast att svenskan är samhällets gemensamma språk, som alla som är bosatta i Sverige ska ha tillgång till”. Även om alla medborgare är mottagare, anpassas texterna till olika sammanhang och målgrupper, menar Språktidningens chefredaktör och hänvisar till Torsby kommuns ambitioner med klarspråk (Spt4-S-AS).

I Språkbruk följer skribenterna samma tankebanor som i Språktidningen. Allmänheten utgör mottagargruppen för klarspråk, men samtidigt måste klarspråk vara anpassat efter mottagaren (Spb1-A-SV). Detta förutsätter att de som producerar klarspråk har kännedom om mottagarna.

I båda tidskrifterna motiveras användningen av klarspråk dels ur individens, dels ur samhällets synvinkel. I Språktidningen hänvisar man till Bodens kommun och dess riktlinjer enligt vilka klarspråk är viktigt för tillgänglighet, demokrati och rättssäkerhet (Spt3-S-AS). Även ekonomiska aspekter framhävs. I Språkbruk anförs demokratifrågan som starkt argument för klarspråk (Spb1-A-SV).

I Språktidningen kan man läsa att klarspråk inte är något ”specialspråk, och klarspråkstexter brukar inte uppfattas som något annat än välskrivna texter. Det handlar helt enkelt om att skriva klart, rakt och okomplicerat och tänka på hur texten upplevs ur mottagarens perspektiv” (Spt5-A-HSR). Frågan kan verka enkel, men så är inte fallet, vilket framgår av samma artikel. Skribenten fortsätter med att konstatera att även om alla är ense om vikten av klarspråk finns det både ideologiska och ekonomiska intressen som lägger hinder i vägen för klarspråk. Hen går dock inte närmare in på vem eller vilka som har dessa intressen och vad det konkret betyder.

Även i Språkbruk diskuteras vad som kännetecknar klarspråk. Här får man veta att klarspråk är precist, men inte nödvändigtvis kort. Därmed betonar skribenten att klarspråk inte är detsamma som reducerat eller uttunnat språk (Spb1-A-SV). Språktidningen är på samma linje och påpekar att det offentliga språket inte behöver bli färglöst utan att det går att skriva ”vacker, ändamålsenlig myndighetssvenska” (Spt1-S-AA).

Lättläst: sändare, mottagare, språkbruk

Enligt bilden i Språktidningen är det professionella skribenter, såsom språkkonsulter, journalister och författare, som skriver lättläst. I en av Språktidning-

ens texter blir särskilt språkkonsulterna synliga när man lyfter fram den kritik som en del språkkonsulter riktat mot lättlästa texter. Texterna har kritiserats för att de är avskalade och har färre bilder och länkar (Spt5-A-HSR).

Skribenten framhäver här att mottagargruppen är avgörande för när det är fråga om lättläst. Hen listar potentiella mottagare för lättlästa texter: ”personer med dyslexi eller neuropsykiatriska diagnoser (som adhd), människor med störningar inom autismspektrumet (som Aspergers syndrom) och nyanlända invandrare” (Spt5-A-HSR). Vidare nämns generellt ovana och otränade läsare (Spt5-A-HSR).

I linje med nyss nämnda artikel i Språktidningen räknar man i Språkbruk upp de grupper som gagnas av lättläst. Förutom de grupper som nämns i Språktidningens artikel nämner man i Språkbruk personer med intellektuell funktionsnedsättning, personer med inlärningssvårigheter, barndomsdöva samt äldre personer och personer med annat modersmål än svenska eller finska (Spb5-A-MÖ).

Som sagt har lättläst anpassats till innehåll, ordförråd och struktur för att göra det mer lättläst. I Språktidningen konkretiserar man vad det innebär att skriva lättläst:

Alltså, du komprimerar och går rakt på sak, inget babbel. Och det passar mig. Det är väl också ett journalistiskt förhållningssätt till berättandet: vad har hänt, när då, hur då, varför det? (Spt7-A-ME)

Av exemplet framgår att det lönar sig att komprimera och skriva journalistiskt, det vill säga redogöra för vad som hänt, när, hur och varför. Förutom skrivsättet aktualiserar lättläst även ordvalet. I Språktidningen skriver man i en annan artikel om användningen av primord som redskap för att konstruera enkla texter (Spt6-A-SA). Att välja vissa ord kan dock leda till en återvändsgränd då det beror på mottagarens förkunskaper vad som uppfattas som svårt respektive lätt (Spt5-A-HSR).

I Språkbruk kan man slutligen läsa att lättläst inte är detsamma som klarspråk och här menar man att skillnaden ligger i att lättlästa texter görs för svagare läsare. Med andra ord är det mottagarna som skiljer klarspråk och lättläst åt (Spb7-K-MÖ).

Slutsatser

I denna artikel har jag tagit upp hur *klarspråk* och *lättläst* presenteras i tidskrifterna Språkbruk och Språktidningen. Jag har pekat på att tidskrifternas sätt att framställa begreppen skiljer sig från de definitioner som förekommer i

myndigheternas föreskrifter, det vill säga språklagen, ”Språkrådets uttolkning av språklagen”, förvaltningslagen och ”Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2021” samt termbanker.

Myndigheternas föreskrifter i båda kontexterna, den sverigesvenska och den finlandssvenska, tar fasta på vad begreppen betyder, och för lättlästa del nämns även mottagarna. I sin helhet blir bilden av klarspråk och lättläst enhetlig i båda kontexterna. Definitionerna i Rikstermbanken och Tera bekräftar detta.

Sammantaget kan konstateras att tidskrifterna till stor del utgår från samma beskrivningar av klarspråk och lättläst som finns i myndigheternas föreskrifter och termbanker. Bilden nyanseras dock i och med att tidskriftstexterna åskådliggör och exemplifierar vad som menas med klarspråk och lättläst, och att sändare och mottagaren nämns. Samtidigt blir bilden något splittrad eftersom perspektiven varierar. Ibland är fokus på själva språkbruket, ibland uppmärksammas sändaren eller mottagaren. I framtida forskning kunde man därför gärna ha som mål att utifrån materialet utveckla definitioner av klarspråk och lättläst.

Summary

The purpose of this article is to examine how the concepts of plain language and easy-to-read language are discussed in two popular science journals: *Språktidningen* and *Språkbruk*. The focus is firstly on whether what is said about the concepts in authority texts and term definitions is reproduced in the journals and secondly on whether there are differences between the journals in how they present the concepts. The article analyses 13 texts with the mentioned words as keywords. The results show that what is said in authority texts and term definitions is reproduced in the journals and that the differences in the presentations between the journals are small. Future research on plain language and easy-to-read language could benefit from a discussion on more accurate definitions of the concepts.

Referenser

Arle, Solveig & Carina Frondén, 2022: Bringing order to chaos: Research on Easy Swedish. I: *Nordic Journal of Linguistics* 45(2), s. 1–27. Hämtat 20.2.2023 <https://doi.org/10.1017/S0332586522000105>

- Bohman, Ulla, 2021: Easy Language in Sweden. I: Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (red.): *Handbook of Easy Languages in Europe*, s. 527–567. Berlin: Frank & Timme.
- EU 2019/882. 2019: *Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2019/882 av den 17 april 2019 om tillgänglighetskrav för produkter och tjänster*. Hämtat 20.2.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/?uri=CELEX-%3A32019L0882>
- Fremer, Maria, 2022: Språkvård och klarspråk i Sverige och Finland. I: *Språkråd 2/2022*, s. 12–15.
- förvL 2003/434. 2003. *Förvaltningslag*. Hämtat 20.2.2023 <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030434>
- Hansson, Karin, 2020: "Det finns ett sug efter klarspråk". *En studie om bättre stöd till klarspråk i offentlig verksamhet*. Hämtat 26.1.2024 <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-1789>
- Leskelä, Leealaura, 2022: *Selkopubetta!: Pubuttu selkokieli kehitysvammaisten henkilöiden ja ammattilaisten vuorovaikutuksessa*. Helsingfors: Helsingfors University.
- Lindholm, Camilla & Ulla Vanhatalo 2021: Introduktion. I: Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (red.): *Handbook of Easy Languages in Europe*, s. 11–26. Berlin: Frank & Timme.
- Nord, Andreas, 2017: *Klarspråksarbete och yrkeslivsskrivande. En forskningsöversikt*. Stockholm: Språkrådet.
- Nordenstam, Anna & Christina Olin-Scheller, 2020: I litteraturens tjänst. Skolbibliotekariers uppfattningar om lättläst skönlitteratur till elever och lärare. I: Johansson, Maritha, Martinsson, Bengt-Göran & Suzanne Parmenius Swärd (red.): *Trettonde nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning. Bildning, utbildning, fortbildning. Linköping 22–23 november 2018*, s. 209–223. Linköping: Linköpings universitet.
- Rikstermbanken. Hämtat 27.3.2023 <https://rikstermbanken.se/>
- RB 2021:89. 2021: *Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2021*. Hämtat 20.2.2023 https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163678/VN_2021_89.pdf?sequence=4&isAllowed=y

SFS 2009:600. 2009: *Språklag*. Stockholm: Kulturdepartementet. Hämtat 20.2.2023 https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/spraklag-2009600_sfs-2009-600

Språkbanken text. Hämtat 20.2.2023 <https://spraakbanken.gu.se/>

Språkrådet, 2010: *Språkrådets uttolkning av språklagen*. Hämtat 20.2.2023 <https://www.isof.se/download/18.1e4309991774c3fe50bce367/1613462934784/Uttolkning-spraklagen-2010.pdf>

Suominen, Riitta, 2019: *Virkatekstin käytettävyys: Pöytäkirjasta verkkotekstiksi ja sosiaalisen median päivitykseksi*. Tampere: Tampereen yliopisto. Tapa-termbank. Hämtat 20.2.2023 <https://termipankki.fi/tapa/sv/>

Författare

Marja Kivilehto arbetar som universitetslektor vid Tammerfors universitet. Hennes forskningsintressen omfattar auktoriserad översättning, fackspråksforskning, klarspråk och lättläst.

Nyckelord

klarspråk, lättläst, begrepp, definition

Bibliografiske oplysninger

Kivilehto, Marja, 2024: Klarspråk och *lättläst* – hur klart är det egentligen? I: Kirsten Lindø Dolberg-Møller (red.): *Sprog i Norden 2024*, s. 127-136. <https://tidsskrift.dk/sin/issue/archive>

© Forfatterne, Nordterm og Netværket for sprognævnene i Norden
